

Stanisław Erdawletow

Kazachski Narodowy Uniwersytet im. Al-Farabi
Ałmaty, Kazachstan

HISTORIA BADAŃ NAUKOWYCH NAD TURYSTYKĄ W KAZACHSTANIE

Geografia turystyki to nauka zajmująca się przestrzenną organizacją turystyki, a przedmiotem jej badań jest analiza i synteza form oraz relacji przestrzennych zjawisk turystycznych i związanych z nimi procesów zmieniających i przeobrażających przestrzeń. Jako zjawisko kompleksowe turystyka stała się obiektem badań interdyscyplinarnych. W ostatnim czasie można zauważyć proces kształtowania się nowej nauki – turystykologii (turyzmologii)¹, w rozwój której swój wkład wnoszą w pierwszej kolejności takie dyscypliny, jak: geografia, ekonomia, zarządzanie, socjologia, psychologia, pedagogika, medycyna, architektura, urbanistyka, planowanie regionalne, prawodawstwo, a także inne nauki – przyrodnicze, humanistyczne, społeczne i techniczne. Ale proces rozwoju turyzmologii to nadal jeszcze długa droga – od ujęcia monodyscyplinarnego do wykształcenia systemowych (multidyscyplinarnych) wyobrażeń o turystyce. Jako kompleksowa i syntetyczna nauka o turystyce, geografia turystyki w opinii autora w całości może wypełniać i wypełnia obecnie kształtującą funkcję turystykologii. Jest to zrozumiałe dlatego, że będąc subdyscypliną geografii społecznej geografia turystyki obejmuje wszystkie aspekty działalności turystycznej, w tym przyrodniczo-geograficzne, społeczno-ekonomiczne, ekologiczne, polityczne, naukowo-techniczne i inne.

Badania naukowe w zakresie geografii wypoczynku i turystyki w Kazachstanie rozpoczęły się w latach 70. XX w. Pionierem prac o charakterze naukowo-badawczym i planistycznym (projektowym) był Państwowy Instytut Projektowy „Kazgiprograd”, w którym w tym czasie pracował zespół kwalifikowanych architektów, geografów, ekonomistów, inżynierów oraz przedstawicieli innych specjalności. Wśród nich można wymienić T.S. Rusmanową, J.I. Ejdinową, E.A. Muchametżynę i innych, którzy wnieśli znaczący wkład do dorobku Instytutu w zakresie planów zagospodarowywania turystycznego terytorium Kazachstanu.

W okresie ponad 20 lat „Kazgiprograd” opracował wiele schematów (algorytmów) rozwoju gospodarki turystycznej republiki. Były to m.in. „Plany rozwoju stref wypoczynku w Kazachskiej SSR na lata 1976–1990” (1979), „Plany rozwoju i rozmieszczenia ośrodków turystycznych na obszarze Kazachskiej SSR do roku 2000” (1983). W czasie prac nad ostatnim planem wykonano korektę, w której okresem rozliczeniowym ustanowiono rok 2005, a koniec pierwszego podokresu sprawozdawczego zaplanowano na rok 1990.

Prace te uznaje się za najpoważniejsze i podstawowe spośród wszystkich innych projektów o tematyce architektoniczno-planistycznej organizacji miejsc wypoczynku i turystyki w Kazachstanie. Zgodnie z nimi przystosowanie do użytkowania atrakcyjnych z punktu widzenia turystyki stref republiki powinno mieć charakter określonych sekwencji (kroków), z wyko-

- rzystaniem:
- przyrodniczego i historyczno-kulturowego potencjału (dziedzictwa) obszaru;
 - możliwości organizacji podróży o charakterze wycieczek;
 - dostępności szlaków transportowych i komunikacyjnych;
 - zabezpieczenia infrastrukturalnego;
 - zasobów wolnej siły roboczej.

Każda z wydzielonych uprzednio stref rekreacyjno-krajobrazowych oceniana była z punktu widzenia jej przydatności do różnych form aktywności rekreacyjnej. Przyjęty system oceny warunków i zasobów pozwalał porównywać różne obszary i rekomendować rejony kraju do rozwoju różnorodnych form turystyki masowej. W rezultacie wydzielono około 60 stref turystyczno-rekreacyjnych obejmujących swym zasięgiem obszar 16 obwodów.

W ostatnich latach „Kazgiprograd” opracował także kilka innych planów, w tym również o charakterze regionalnym. Spośród tych prac należy przytoczyć

przede wszystkim „Plan rozwoju i lokalizacji kurortów, miejsc wypoczynku i turystyki, parków przyrody i rezerwatów w Kazachskiej SSR” (1985), „Plan rozwoju i lokalizacji obiektów funduszu ochrony środowiska przyrodniczego Kazachskiej SSR do 2005 roku” (1989). Przedstawiają one potencjalne możliwości rozwoju rekreacji i turystyki w Republice na bazie wykorzystania jej zasobów przyrodniczych.

Należy zauważyć, że w latach 1970–1980 „Kazgiprograd” był głównym wykonawcą projektów z zakresu turystyki w Kazachstanie, choć w końcu lat 80. XX w. zaczęły pojawiać się także inne podmioty (instytucje) zajmujące się podobną problematyką, ale zazwyczaj w ujęciu regionalnym. W Narodowym Uniwersytecie Kazachstanu im. S.M. Kirowa grupa naukowców wydziału geograficznego na zlecenie Dżambuńskiego Obwodowego Wydziału Architektury przeprowadziła badania, których efektem było opracowanie „Planu rozwoju i lokalizacji przemysłu turystycznego obwodu dżambuńskiego na lata 1990–2005” (kierownik S.R. Erdawletow). Badania obejmowały:

- analizę aktualnego poziomu rozwoju turystyki w obwodzie;
- opracowanie na jej podstawie rekomendacji do planu perspektywicznego rozwoju i lokalizacji przedsiębiorstw turystycznych;
- wydanie mapy turystycznej obwodu.

Efektom tych prac była *Mapa turystyczna obwodu dżambuńskiego w skali 1:750 000* wydana w Mińsku w 1990 r.

Rozpoczęte zostały także, niestety niedokończone z powodu rozpoczynającej się gorbaczowowskiej „piestrojki”, prace nad przygotowaniem kieszonkowego *Atlasu turystycznego miasta Dżambuł*, który mógłby się stać trzecią (po Moskwie i Mińsku) tego typu publikacją w ZSRR.

Rozpad ZSRR i przywrócenie suwerenności Kazachstanowi doprowadziło do głębokiego kryzysu ekonomicznego, który był następstwem rozpadu systemu gospodarki narodowej kraju. Efektem tego był także rozpad „olbrzyma”, jakim był „Kazgiprograd”, który podzielił się na mniejsze specjalistyczne pracownie. Reprezentowały one dawne główne specjalności firmy i zarządzane były przez ich wcześniejszych kierowników: E.A. Muchametszynę, T.B. Bajzakowa, S.N. Dudukałową, S.I. Ejdinowa i innych.

Inną aktywność w opracowaniach turystyczno-planistycznych rozpoczęła z początkiem lat 90 XX w. grupa pod kierownictwem E.A. Muchametszyny. Zespół ten opracował m.in. dwa ważne projekty: „Kompleksowy plan badań i lokalizacji obiektów wzdłuż kazachskiego odcinka Szlaku Jedwabnego” (1991) i „Projekt Narodowego Programu Rozwoju Przemysłu Turystycznego Republiki Kazachstanu” (1993), które odegrały znaczącą rolę w opracowaniu długookreso-

wej koncepcji rozwoju turystyki w państwie na bazie wykorzystania zasobów przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych.

Niektórzy z badaczy rozpoczęli pracę w instytucjach prywatnych wykonując zlecenia (zamówienia) różnych firm i organizacji. Do grupy takich prac zaliczyć można *Mapę obwodu atmatskiego dla myśliwych i wędkarzy w skali 1:800 000* opracowaną przez L.K. Czirkowani, wydaną w Mińsku w 1993 r.

Specyficzną i ważną rolę odegrała wydana przez „Ekoprojekt” w 1997 r. *Mapa zasobów turystyczno-rekreacyjnych Siedmiorzeczca* (M.K. Nazarczuk, N.N. Girowka) opracowana na podkładzie krajobrazowym z zaznaczeniem oceny jakościowej zasobów rekreacyjnych regionu.

W roku 1998 przez tę samą firmę wydana została *Mapa ochrony środowiska Kazachstanu w skali 1:3 500 000* (M.N. Nazarczuk, T.B. Bajzakow, S.N. Dudukałowa), na której przedstawiono zarówno funkcjonujące, jak i potencjalne obiekty ochrony przyrody oraz podstawy rozwoju różnorodnych typów turystyki masowej.

Opracowana przez I.L. Fiszmana i O.E. Firsową w 1999 r. oryginalna *Mapa obiektów turystyki ekologicznej okolic miasta Atmaty w skali 1:60 000*, pomimo niewielkich błędów może być z powodzeniem wykorzystywana zarówno przez turystów, jak i wykładowców oraz studentów uczelni Republiki, które przygotowują kadry dla turystyki.

W końcu lat 90. XX w. w sferze badań nad turystyką i wypoczynkiem zaktywizował się Instytut Geografii Narodowej Akademii Nauk. Pod kierownictwem W.I. Popowa grupa pracowników Laboratorium Problemów Geoekologicznych Ziemi Górskich przeprowadziła kompleksowe badania wykorzystania środowiska przyrodniczego północnego Tien-szanu. W ich efekcie:

- opracowano zasady oceny zasobów rekreacyjnych, które mogłyby być wykorzystane w innych rejonach górskich Kazachstanu i krajów sąsiadujących;
- przeanalizowano czynniki i uwarunkowania aktywności turystycznej wg typów zajęć w poszczególnych miejscowościach;
- opracowano metody kartowania obszarów górskich.

W 1996 r. na wydziale geograficznym uniwersytetu Al-Farabi wyodrębniono turystykę (utworzono Katedrę Turystyki) i rozpoczęto prace naukowe w sferze rozwoju i przestrzennej organizacji turystyki w Kazachstanie, dzięki czemu stał się on wiodącą szkołą wyższą w tej dziedzinie w kraju. Potwierdzeniem tego może być uruchomienie w 1999 r. polifunkcyjnego Naukowo-Dydaktycznego Centrum Turystyki, którego głównymi zadaniami są:

- prowadzenie badań naukowych w dziedzinie turystyki;

- wydawanie publikacji o charakterze naukowym;
- przygotowywanie podręczników akademickich;
- opracowywanie materiałów informacyjno-reklamowych.

Założycielem Katedry i Centrum był prof. dr hab. S.R. Erdawletow, specjalista z zakresu geografii turystyki. W ramach Katedry Turystyki, razem ze współpracownikami, docentami: A.M. Artiemiewem, Z.N. Alijewą, K.A. Isakową, Z.M. Abiszewą, a także Z.W. Tynczerową, I.S. Iwanowem, prowadzą badania naukowe pod wspólną nazwą: „Teoretyczne i stosowane problemy przestrzennej organizacji turystyki w Republice Kazachstanu”, wyniki których można znaleźć w publikacjach naukowych zarówno o charakterze cyklicznym, jak i nieperiodycznym, głównie w „Wiadomościach Kazachskiego Uniwersytetu Narodowego – Seria Geograficzna” lub w wydawnictwach konferencyjnych, prezentujących ich wyniki.

W ciągu 13 lat działalności Katedra Turystyki zorganizowała trzy międzynarodowe konferencje naukowe: „Aktualne problemy teorii i praktyki turystycznej (1999)”, „Problemy rozwoju przemysłu turystycznego w Kazachstanie” (2002), „Geografia turystyki: aktualne problemy teorii i praktyki” (2006). Wszystkie konferencje zakończyły się tematycznymi publikacjami naukowymi.

W 2000 r. Katedra Turystyki wygrała grant na badania podstawowe w konkursie Ministerstwa Edukacji i Nauki Republiki Kazachstanu. W efekcie razem z Centrum Naukowo-Dydaktycznym oraz grupą „GradInform” (E.A. Mauchametszyna, L.S. Wagapowa) w latach 2000–2002 przeprowadziła badania na temat „Oceny zasobów rekreacyjnych jako podstawy zrównoważonego rozwoju przemysłu turystycznego Republiki Kazachstanu”. Celem tego projektu było opracowanie teoretycznych i metodologicznych podstaw naukowego zabezpieczenia racjonalnego wykorzystania zasobów rekreacyjnych Republiki Kazachstanu dla rozwoju i organizacji przestrzennej turystyki.

Rezultatami przeprowadzonych badań było:

- określenie kryteriów metodyki klasyfikacji oraz oceny przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych zasobów rekreacyjnych (2000);
- przeprowadzenie kompleksowych badań oraz inwentaryzacji i bonitacji zasobów rekreacyjnych z delimitacją przestrzenną rejonów turystyczno-rekreacyjnych i kompleksową informacją o wszelkich zasobach rekreacyjnych na przykładzie rejonu Ałmaty (2001);
- opracowanie metodyki przygotowywania map turystycznych obwodów i rejonów Kazachstanu na podkładzie topograficznym (wydano *Mapę turystyczną obwodu Ałmaty w skali 1:800 000*, 2002).

W roku 2009 Katedra ponownie wygrała grant MEiNRK na przeprowadzenie trzyletnich (2009–2011) badań pt. „Opracowanie geograficznych podstaw zrównoważonego rozwoju turystyki na podstawie oceny potencjału turystyczno-rekreacyjnego Republiki Kazachstanu”.

W następnych latach Katedra Turystyki KUN im. Al-Farabi przekształciła się w jedno z ważniejszych centrów badań naukowych w zakresie turystyki w Kazachstanie. W ramach wydziału geograficznego w 1998 r. odbyła się pierwsza obrona pracy doktorskiej w zakresie specjalności 25.00.24 – geografii ekonomicznej, społecznej i politycznej, których subdyscypliną jest geografia turystyki – nauka nowa zarówno w Kazachstanie, jak i całej Wspólnocie Niepodległych Państw.

Twórcą Rady ds. Obron Dysertacji na Stopnie i Tytuły Naukowe jest jej założyciel prof. S.R. Erdawletow – autor pierwszych w Kazachstanie teoretycznych prac oraz podręczników z zakresu geografii turystyki, w których dał teoretyczne podwaliny geografii turystyki Kazachstanu. Pod jego kierunkiem w ostatnim czasie wykształciła się kazachstańska szkoła geografii turystyki, nauki perspektywicznej, ukierunkowanej na rozwiązywanie problemów z gwarancją naukowych zasad rozwoju i przestrzennej organizacji turystyki w kraju.

W latach funkcjonowania tej rady doktoraty w zakresie geografii turystyki uzyskało siedem osób: K.N. Musin (1998), S.A. Szabelnikowa (2000), Ż.N. Alijewa (2001), M.D. Mamadiarow (2002), K.S. Tursinbajewa (2003), G.T. Kubiesowa (2004), M.A. Titowa (2007).

Zauważalny wkład w rozwój nauki o turystyce wnosi także kilka innych uczelni i organizacji w kraju. Wśród nich można wskazać Wydział Turystyki Uniwersytetu TURAN (M.K. Nazarczuk, W.A. Korabliow i in.), Wydział Turystyki Kazachskiej Akademii Sportu i Turystyki KASiT (W.N. Wukołow, A.N. Magonow), Katedrę Turystyki AGU im. Abaja (A.S. Bejsenowa, O.B. Masbajew, A.A. Saipow), Katedrę Turystyki Południowokazachskiego Uniwersytetu im. M. Auezowa (A.A. Żoldasbekow, A.N. Pychariew, M.D. Mamadiarow). W ostatnim czasie badania z zakresu ekonomii turystyki zaczął prowadzić Instytut Ekonomii MEiN RK (G.M. Dujzen) oraz Kazachski Uniwersytet Ekonomiczny. Każda z wymienionych instytucji wnosi swój wkład w kształtującą się turystologię Kazachstanu, np. KASiT oraz AGU im. Abaja – w zakresie pedagogiki turystyki, rozwoju teorii i praktyki sportowej oraz turystyki dziecięcej i szkolnej; Uniwersytet TURAN – ekonomii turystyki. W radach ds. dysertacji naukowych tych uczelni prowadzi się postępowania doktorskie i habilitacyjne w zakresie różnych dyscyplin turystyki. W KASiT dysertację obronił B.N. Wukałow (pedagogika turystyki)

i A.N. Makagonow (teoria turystyki sportowej). Lista innych dysertacji obronionych z zakresu turystyki Kazachstanu świadczy o aktualności zawartej w nich problematyki, o znaczeniu badaczy różnych dyscyplin dla rozwoju naukowego. Przy całej popularności turystyka jest obecna w wykazie dyscyplin naukowych WAKa RK (Kazachska Komisja Akredytacyjna). Dlatego, jeśli istnieje wola stworzenia w Kazachstanie współczesnego efektywnego przemysłu turystycznego, nie można tego dokonać bez umożliwienia naukowych badań turystyki. Istnieje zatem potrzeba wpisania w naukowy wykaz specjalności WAKa RK minimum trzech nowych: geografii turystyki, turystyki i rekreacji, ekonomiki i organizacji turystyki oraz pedagogiki i psychologii turystyki, zgodnie z podziałem na nauki geograficzne, ekonomiczne, pedagogiczno-psychologiczne. Skutkowałoby to objęciem badaniami naukowymi licznych problemów rozwoju i organizacji przestrzennej turystyki jako zjawiska o charakterze społeczno-ekonomicznym i przestrzennym. Tym bardziej, że zostało to zapisane w przyjętej w 2001 r. „Koncepcji rozwoju turystyki w Republice Kazachstanu”.

Przy opracowywaniu niniejszego artykułu autor w możliwie pełnym wymiarze starał się przeanalizować bibliografię z zakresu turystyki Kazachstanu. Analiza tej listy prac pokazuje przede wszystkim, że w turystycznej literaturze Kazachstanu przeważają przewodniki turystyczne (po regionach, miastach, atrakcjach), prac teoretycznych jest zdecydowanie mniej. Jednak należy stwierdzić, że początek został zrobiony.

Wśród autorów prac teoretycznych można wymienić: B.N. Wukołowa, N.N. Girowke, A.A. Żołdasbekowa, A.G. Kima, W.A. Korabliowa, A.M. Makogonowa, M.K. Nazarczuka, W.I. Popowa, A.N. Pychariewa, R.A. Rajewą, A.A. Saipowa, Z.W. Tynczerową, G.F. Jagofarowa i innych.

Zadania utworzonego w 1991 r. państwowego organu (w randze ministerstwa) sprawującego nadzór nad turystyką ograniczały się jedynie do koordynacji działań wszystkich przedsiębiorstw i organizacji sfery turystycznej, gwarancji pomocy państwa w ich rozwoju i państwowych regulacji w zakresie turystyki. Niestety należy skonstatować, że z większością tych zadań obecne Ministerstwo Turystyki i Sportu RK nie może sobie poradzić. Dotyczy to także rozwoju nauki o turystyce.

Nie można powiedzieć jednak, że ministerstwo i jego regionalne oddziały nie zajmują się w ogóle problematyką naukowego planowania rozwoju systemu turystyki w kraju. Potwierdzeniem realnych osiągnięć w tym zakresie może być stworzenie Departamentu Turystyki Miasta Ałmaty (Ż.M. Kajsenow),

który wydał w 2002 r. *Przewodnik po Kazachstanie Ałmaty – centrum turystyki Kazachstanu*. Opracowanie wydane w języku rosyjskim i angielskim jest elementem kształtowania wizerunku kraju na światowym rynku turystycznym. Oprócz tego departament zajmuje się przygotowaniem filmów i folderów o najbardziej atrakcyjnych miejscach Kazachstanu, audycjach telewizyjnych o tej tematyce oraz o problemach rozwoju turystyki w państwie.

Do tego należy dodać działalność Ałmatskiego Wydziału Turystyki (T.B. Bekbergenow), który wydał w 2002 r. przewodnik turystyczny *Żetysu – kraj turystyki*, a także *Mapę turystyczną obwodu Ałmatskiego w skali 1:1 000 000* (red. M.K. Nazarczuk). Wydano także w dwóch językach materiały, które wraz z publikacjami o Ałmaty wpisują się w główne zadania turystyki Kazachstanu – rozwój przyjazdowej turystyki zagranicznej zapewniającej dopływ dewiz do kraju.

Należy także wspomnieć o wkładzie, jaki w rozwój turystyki wnieśli urzędnicy Ministerstwa TiS (E.S. Nikitinskij i T.B. Bekbergenow). W 2008 r. została przez nich wydana bardzo ciekawa *Turystyczna mapa – schemat Republiki Kazachstanu w skali 1:3 500 000* w ściennym i kieszonkowym formacie.

Można powiedzieć, że to tylko pierwsze kroki. Ministerstwo niezwłocznie powinno stworzyć organizacyjne i finansowe możliwości do utworzenia Państwowego Naukowo-Badawczego Instytutu Turystyki, który wzięłby odpowiedzialność za badania naukowe gwarantujące rozwój i organizację przestrzenną systemu turystyki Republiki Kazachstanu. Potencjałem kadrowym do utworzenia takiego instytutu kraj już dysponuje. Stworzenie Instytutu Turystyki pomogłoby przejść w krótkim czasie od rozproszenia i dyletantstwa do skoncentrowanego, naukowego badania problemów turystyki w kraju.

PRZYPIS

¹ W Kazachstanie nauka o turystyce (turyzmologia) wpisana została na listę oficjalnych dyscyplin naukowych. W Polsce trwają dyskusje nad celowością wyodrębnienia nauki lub nauk o turystyce jako samodzielnej dyscypliny naukowej. Kontrowersje wzbudza także nazwanie ewentualnej nowej nauki. Wydaje się, że nazwy „turystykologia” czy „turyzmologia” nie znajdują uznania w środowisku naukowym. W gronie geografów od lat 30. XX w. funkcjonuje pojęcie „turizm”, które najpełniej oddaje charakter tej wyodrębnianej coraz częściej dziedziny wiedzy (dopisek tłumacza).

Tłumaczenie z języka rosyjskiego:
Bogdan Włodarczyk